

3

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

III

Nesir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

III

İstanbul - 1982

Eva Subtelny, 'Alî Shîr' Navâ'i: *Bakhsî and Beg* (797-807); Orest Subtelny, The Ukrainian-Crimean Treaty of 1711 (808-817); Gönül Alpay Tekin, Timur Devrine ait iki Türkçe Şiir [Two Turkish Poems of the Timur Period] (850-867); Şinasi Tekin, A Qarahaniid Document of A.D. 1121 (A.H. 515) from Yarkand (868-883); Edward Tryjarski, An Armeno-Kipçak Version of the Lord's Prayer (896-901); Daniel Clarke Waugh, Ioannikii Galiatovs'kyi's Polemics against Islam and Their Muscovite Translations (908-919); Wiktor Weintraub, Renaissance Poland and *Antemurale Christianitatis* (920-930); Zbigniew Wojcik, The Early Period of Pavlo Teterja's Hetmancy in the Right-Bank Ukraine, 1661-1663 (958-972).

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere, dostları Prof. Pritsak'a, kendi çalışma alanı kadar engin ve zengin bir armağan sunmuşlar, *Eucharisterion* ile sanırız, hem kendisinin, hem de ilim âleminin beğenisini kazanmışlardır.

Nejat Göyünç

Heath W. Lowry, *Trabzon şehrinin islâmlaşma ve Türkleşmesi, 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi yayınları no. 159, İstanbul 1981, XVI-104 sahife, 10 harita, 40 tablo, 2 grafik, 12 resim.

Eser, yazarının 1977 senesinde University of California, Los Angeles te Stanford J. Shaw, Speros Vryonis Jr. ve Andreas Bodrogligeti jürisince doktora tezi olarak kabul edilen *The Ottoman Tahrir Defters as a Source for Urban Demographic History: The Case Study of Trabzon (Ca. 1486-1583)* adlı çalışmasının, yine kendisi ve eşi Demet Hanım tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Haritalar ve resimler Türkçe baskıya eklenmiştir.

Heath W. Lowry, on bir sene önce Speros Vryonis Jr.'un *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley 1971) adlı eserini okuduğu zaman böyle bir çalışma yapmaya karar vermiştir. Çünkü Vryonis Jr.'un bu kıymetli araştırmasındaki en büyük eksiklik XI. yüzyılda Anadolu'daki büyük ölçüde hristiyan olan ve Rumca konuşan halkın, XVI. yüzyılda yine büyük çoğunluğu müslüman ve Türkçe konuşan bir kitleye dönüşümünün ayrıntılı bir vaka etüdünü yapamamış olmasıdır. Yazarımız bu eksikliği bir örnek inceleme ile bir ölçüde gidermeyi düşünmüştür. Bunun için de Trabzon şehrini seçmiş, bu şehre ait Osmanlı tahrir defterlerini, batı dillerindeki ve Türkçe'deki yayınları, Trabzon şer'iyye sicillerini, bir kısım yazmaları kullanmıştır.

Kitabın birinci bölümünde Lowry, Trabzon'un Türkler tarafından fethine ilişkin haberleri ve bunların batıda Fallmerayer, Finlay, Miller, Babinger ve daha birçok müelliflere yansımış şekillerini inceler, bunları eleştirir, Chalcocondyles'te Trabzon fethine ait yanlış bilgileri diğer Bizans ve Türk kaynakları ile karşılaştırır. Sonuç Chalcocondyles'in belirttiği gibi şehir halkı ne tutsak edilmiş, ne de zorla İstanbul'da iskân ettirilmiş aksine, büyük bir kısmı

evlerine ve mallarına sahip çıkmışlar, Trabzon'da oturulmalarına izin verilmiştir. İkinci Bölümde 1486, üçüncü bölümde 1523, dördüncü bölümde 1553, beşinci bölümde 1583 yıllarında şehrin mahalleleri ve buralarda oturan nüfus incelenmektedir. Mahallelerden her birinin yerinde tesbiti sağlanmaya çalışılmış, buna da çok büyük ölçüde muvaffak olunmuştur. Tahrir defterlerinde yer alan mahalle isimlerinin defterden deftere bile sık sık değiştiği, bunları bugünün şehir planlarında bulmanın ne kadar müşkil olduğu gözönüne getirilirse, Lowry'nin bu husustaki başarısı daha da büyüktür. Kitabın altıncı bölümünde ise 1486-1583 yılları arasında şehirdeki dini ihtidallara değinmek istemiş, bu arada Victor Ménage, Ömer Lutfi Barkan ve diğer bazı tarihçilerce ortaya atılan ve destek bulan Abdullah baba adının osmanlı toplumunda ve vesikalarında genel olarak mühtedilerin baba ismi olarak kullanıldığı nazariyesine olumlu katkı sağlamaya çalışmıştır. Yedinci *Sonuçlar* bölümünde ise, Tahrir defterlerinde şehir ve mahalle sakinlerinin isimlerine neden yer verilisinin sebepleri üzerinde durulmaktadır. Bu konuda İnalcık, Barkan, Kaldy-Nagy'nin görüşlerine de yer verilmektedir. Bu arada *Hane* deyiminin anlamı hususunda yazılanlar da ilginçtir. Bu *temel vergi mükellefi birimi* olup *evler* demek demek değildir. Bu farklılığa bir başka makalede işaret edilmişti: Nejat Göyünc, «Hâne» deyimini hakkında, *Tarih Dergisi*, sayı XXXII (1979), s. 331. Zaman zaman iki anlama gelmektedir. Bu bölümde yazarımızın elde ettiği diğer sonuçlar da her halde büyük yankılar yapacaktır, çünkü osmanlı tahrir defterlerinin tetkiki, bazı peşin hükümleri değiştirecek niteliktedir. Meselâ şehirlerde oturanların vergi ödemedikleri iddiasının doğru olmadığı bunlardan, ispençe alındığı gibi.

Heath W Lowry'nin bu çok dikkatli, kılı kırk yarar çalışması, ekli haritaları, mukayeseli tabloları, resimleri ile, Osmanlı-Türk şehir tarihçiliği türünde yeni bir çığır açacak gibi görünmektedir.

Nejat Göyünc

KREISER, Klaus; *Die Ortsnamen der europäischen Türkei nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Freiburg, Klaus Schwarz Verlag, 1975, LVII + 209 + 11. (Arap harfleriyle) S., 3 tablo, 1 harita = *Islamkundliche Untersuchungen* Bd. 30.

«Alman Araştırma Kurumu» (Deutsche Forschungsgemeinschaft) tarafından desteklenen «Balkan Yarımadası Yer Adları Kontordansı» projesi¹ çerçevesinde gerçekleştirilen bir çalışmanın ürünü olan kitapta, Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki Avrupa toprakları üzerinde bulunan yerleşim alanlarının, arazi ve akarsuların adları yer almaktadır. İstanbul ve çevresini inceleme dışında bırakan eserin yazarı, Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli illerinin tamamını,

1 Aynı projenin ilk kitabı, Edelgard Albrecht'in «*Ortsnamen Serbiens in türkischen geographischen Werken des XVI.-XVIII. Jahrhunderts*» (München 1975, VIII-57 s.) adlı araştırmasıdır.